

Van oude schoolmeesters

(Dit artikel is eerder gepubliceerd in *Klein rondje Roderwolde*. Hist. Reeks Roderwolde I, 2012. Zie op www.dekleibosch.nl de pagina Uitgeverij de Kleibosch)

De plaats van de oude school

De ligging van de oude school is lang een raadsel geweest. Vroeger dachten we dat de school naast de pastorie aan de Achtersteweg stond. Bij nader onderzoek bleek echter dat de eerste school meteen aan de Voorsteweg werd gebouwd. De kerk bezat namelijk twee akkertjes op de es en de school kon dus zonder extra kosten door het kerspelbestuur op kerkengrond gebouwd worden aan het zuideinde van deze akkers. Toch blijft het een raadsel waarom men toen niet gekozen heeft voor een plaats dichterbij de pastorie, want daar was immers aan het begin van de 17^e eeuw het centrum van het dorp. Aan de Voorsteweg stonden in die jaren slechts twee huizen: de oude herberg (die pas eeuwen later de naam het *Rode Hert* kreeg) en het grote huis tegenover de Schipsloot, het oude *Woldzigt* met schippershuis. Ook kan men zich afvragen hoe de kinderen uit het ver weg gelegen Matslootgebied dagelijks naar school kwamen. Juist in de winterperiode moet dit een bijna onoverbrugbare afstand zijn geweest. De overheid had toestemming gegeven om bijscholen te houden in buurschappen die zo ver van de kerkdorpen lagen dat het voor de kinderen geen doen was. Wel moesten er in die buurschappen genoeg kinderen wonen om de school te bezoeken. De bijschool-meester moest er bovendien voor zorgen dat hij met de kinderen op zondag naar de kerk kwam. Hoewel de Matslootkinderen dus wel in aanmerking zouden zijn gekomen voor een eigen schooltje, leest men daar in de bronnen nergens iets over. Ze zullen dus wel regelmatig noodgedwongen hebben moeten spijbelen.

De meester kreeg uiteindelijk ook een huisje vlak naast de school en woonde voortaan aan de Voorsteweg. Een situatie die duurde tot 1872 toen de school wegens grote toevloed van kinderen uit Foxwolde en het Haarveen naar de zuidkant van het dorp werd verplaatst. De schoolmeesters bleven echter tot de bouw van het huis aan de Hoofdstraat 6 midden in het dorp wonen (Hoofdstraat 42). Meester Cremer bouwde daar een fraai nieuw huis met serre. Voor Meester Van der Velde, de opvolger van Cremer, werd na zijn komst een moderne woning naast de school gebouwd.

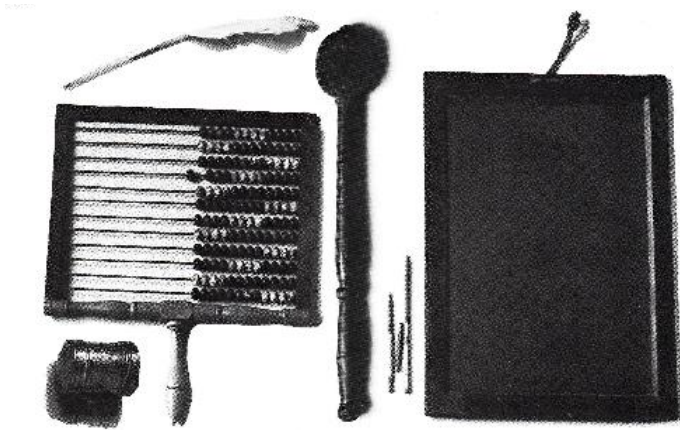
Het lesprogramma

Na de Reformatie in Drenthe in 1598 werd op last van graaf Willem Lodewijk de inrichting van de nieuwe gereformeerde kerk en van het onderwijs stevig aangepakt. Eén van de belangrijkste feiten was de verplichte invoering van het lager onderwijs voor alle kinderen. Men eiste dat: “in ieder Carspel een Schoelmeester moet wesen die Kosterije mede bedienende, die de dorpskinderen schriuen und lesen leere, unde die sulvige in den Catechismo onderwijse, unde inder kercken de gesangen aenhevet, van goeden leven, ende van gereformeerde Religie.” Daarvóór waren er slechts enkele scholen in de grotere Drentse plaatsen, maar in een klein kerspel als Roderwolde kregen de kinderen waarschijnlijk weinig onderwijs.

In 1598 waren er in heel Drenthe slechts 6 schoolmeesters: in Vledder, Havelte, Beilen, Nijeveen, Colderveen en Roswinkel. Korte tijd later ook in Emmen en Anlo. Waarschijnlijk verscheen de eerste schoolmeester van Roderwolde omstreeks 1602, zijn naam is nog onbekend.¹ In de verslagen van de Provinciale Synode van 1602 komt Roderwolde namelijk niet meer voor op een lijst van plaatsen zonder

¹ J. Reitsma en S.D. van der Veen, *Acta der Provinciale en particuliere Synoden, gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572-1620*, blz. 97 e.v.

schoolmeester. De toenmalige predikant Johannes de Bruijn werd ernstig berispt dat hij deze aanstelling gedoogd had terwijl hij heel goed wist dat dit niet zonder uitdrukkelijke toestemming van de heren Drost en Gedeputeerden geoorloofd was. Zo kort na de Reformatie hield de overheid de aanstelling van predikanten en schoolmeesters nauwlettend in de gaten om te zorgen dat de oude paapse gebruiken niet weer de kop opstaken.

Ganzenveer, griffels, lei, telraam en sponzendoos, de leermiddelen van toen.
(Illustratie uit *Lager onderwijs in de spiegel der geschiedenis*. 1976. J.H. Meisen)

Van schoolmeesters werd verwacht dat ze trouw lidmaat van de kerk waren, oprecht en vroom in handel en wandel. Een belangrijke onderwijstaak was in de eerste plaats het onderricht in de fundamente van de Christelijke religie en het leren van de Heidelberger catechismus op de zondag- en de woensdagmiddag. Hij moest er bovendien voor zorgen dat de kinderen regelmatig in de kerk kwamen. De Synode deelde aan alle kerkbesturen mee dat de schoolmeesters op zondag na het eerste luiden van de klok datgene wat de predikant had opgegeven,

moest voorlezen. Zij moesten daarmee doorgaan totdat de gemeente bij elkaar was en men kon beginnen met zingen.

Daarnaast vond men het ook belangrijk dat de jeugd goed leerde lezen en schrijven. De tijd dat de kinderen naar school konden gaan, was echter zeer beperkt: zomers werden de kinderen meestal thuis gehouden om mee te helpen op het land. 's Winters brachten de kinderen zelf turf mee om het klasje enigszins warm te stoken. De omstandigheden waren dikwijls zo slecht, dat er van degelijk onderwijs in een afgelegen streek als Roderwolde niet veel terecht zal zijn gekomen.

Meesters door de jaren heen

In 1608 wordt voor het eerst de schoolmeester met naam en toenaam genoemd, Hendrik Hendriks. Hij was aangesteld zonder examen te doen en zonder goedkeuring van de kerkelijke overheid. Het is niet bekend of de verantwoordelijke mensen voor zijn aanstelling zich iets hebben aangetrokken van deze afkeuring, men was waarschijnlijk al lang blij dat er een schoolmeester was in het kleine dorp. Tussen 1618 en 1630 moest men het zonder meester doen. Mogelijk heeft de predikant, die zelf oorspronkelijk ook schoolmeester was geweest, de kinderen enig onderwijs gegeven.

In 1630 werd Carst Tymans voorlopig aangesteld. Hij woonde klaarblijkelijk al jaren in Roderwolde, want zijn naam komt regelmatig voor in gerechtelijke procedures. Het beroep van schoolmeester was in die jaren financieel niet erg aantrekkelijk, ze ontvingen slechts een karig tractement. In Roderwolde werd de schoolmeester aangesteld en betaald door de inwoners. De ouders betaalden schoolgeld voor kinderen vanaf zeven jaar, daarnaast had hij een heel bescheiden inkomen van de Landschap, hooguit 50 Carolus gulden per jaar. Daarom deed Tymans herhaaldelijk een beroep op de heren Drost en Gedeputeerden om een extra toelage. In 1635 besloten de Heren dat

Carst Tymans gedurende de rest van zijn leven 25 Carolus gulden jaarlijks zou ontvangen. Bovendien had hij van de kerk enig land in gebruik en mocht hij zijn koeien op de Roderwolderdijk laten grazen. Als dank hiervoor moest hij zijn bijdrage in het onderhoud van de dijk leveren. Omdat hij geen eigen bezit had, was hij ook vrijgesteld van allerlei onroerende zaakbelastingen.

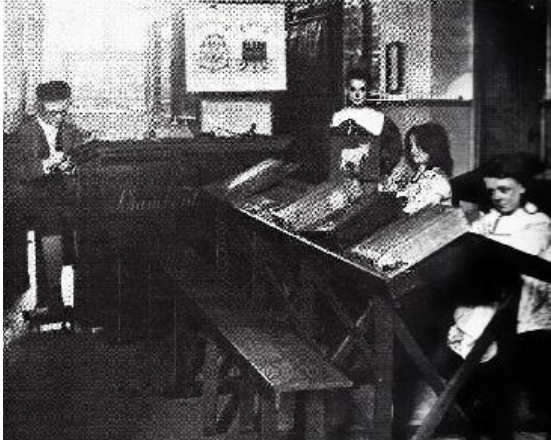
Meester Carst Tymans werd enkele jaren later opgevolgd door Gerrit Gerrits. Gerrit had vanaf het begin van zijn loopbaan problemen in Roderwolde: hij was geen lidmaat en maakte regelmatig ruzie met de dominee. Bij de visitatie in 1639 bleek bovendien dat Gerrit Gerrits regelmatig dronken was. Hij had blijkbaar zo'n dringende behoefte aan een regelmatig opkikkertje dat hij, ook als herbergier Jan Jansen en zijn vrouw Gese afwezig waren, voor zich zelf een drankje in de herberg taptte.² Door zijn liederlijk gedrag werd hij door de rentmeester van het Convent in Assen, dat jaarlijks een klein bedrag schonk aan de predikanten en schoolmeesters van Drenthe, gekort op zijn toelage. In plaats van 60 gulden ontving hij nog maar 15 gulden per jaar uit 's landsmiddelen. In 1642 woonde Gerrits in een huisje naast de pastorie op de hoek van de Achterste weg. Na zijn pensioen verhuisde hij naar een nieuw getimmerd "keuters huissien" vlak bij de boerderij van Jan Jacobs (op de plaats van Boxens boerderij).

Zijn opvolger Gosen Eickholt kwam in mei 1657 naar Roderwolde. Hij was kort daarvoor getrouwd met Grietjen Jans, een weduwe uit Groningen. De nieuwe meester werd het slachtoffer van het slechte gedrag van zijn voorganger. Gosen had de grootste moeite om de eindjes aan elkaar te knopen en richtte tal van smeekbeden naar verschillende instanties. Hij probeerde een tijdje als bakker extra inkomen te verwerven, maar aangezien hij in een klein kerspel als Roderwolde nauwelijks aan voldoende graan kon komen, werd deze onderneming een mislukking³. Bij de visitatie in 1661 werd genoteerd dat "de om zijn vlijt en vroomheid des levens bekend staande

² J.W.T.M. Beekhuis-Snieders, *Nadere toegang op de protocollen van de Provinciale Synode van Drenthe (1622-1809)*, Assen 1990. blz. 229.

³ Drents Archief. Rentmeesters rekeningen, OSA, toeg.nr. 0001, inv.nr.1779009.

schoolmeester van Roderwolde ten zeerste klaagde over zijn povere tractement: alles bij elkaar zou dit maar 40 carolusguldens per jaar zijn. Het leek zelfs of hij van armoede verkommerd en vermagerd was.”

Meester achter de lessenaar. De jongen in de boek heeft straf en kreeg een ezelsbord omgehangen. (J.H. Meisen)

Hoezeer hij ook zijn best deed, de kinderen lieten het dikwijls afweten. In 1665 werd geklaagd dat de schoolmeester van Roderwolde het wel heel moeilijk had daar alle ouders weigerden hun kinderen naar school te sturen. Het leven van een schoolmeester was dus niet gemakkelijk. Naast zijn schooltaken was hij ook nog koster. Dat betekende dat hij alle zondagen vijf maal bij weer en wind over de moeilijk begaanbare kerkweg moest gaan om de klok te luiden. Hiervoor kreeg hij een kleine vergoeding in de vorm van de zogenaamde klokrogge. Daarnaast waren er enige opbrengsten uit de kosterijgoederen, maar het bleef een armzalig bestaan.

Meester Gosen Eickholt heeft tot op hoge ouderdom geprobeerd de jeugd het een en ander bij te brengen. Dat was ook in de zeventiende eeuw niet altijd even eenvoudig. In 1678 wordt door de Synode

geklaagd dat bepaalde ouders in Roderwolde, evenals in Peize en Roden, nog steeds niet willen dat de kinderen de catechismus leren. In het visitatierapport wordt aangeraden dat de schoolmeesters moeten doorzetten, ongeacht de oppositie van de ouders. Indien de ouders hun kinderen helemaal niet naar school sturen, moeten de kerkenraden van die plaatsen eerst vriendelijk met die ouders praten. Als dit niet helpt, dan moeten ze hen publiekelijk aanmanen en desnoods censuur toepassen op de ouders, die lidmaten zijn. Wanneer er onder deze ouders enkelen mochten zijn, die bedeed worden, mag zelfs gedreigd worden met intrekking van de bedeling.

Na Gosen Eickholt vinden we de naam van meester Lubbert Peters. Zijn dochter wordt in 1689 genoemd als erfgename van Hendrik Jans, de herbergier van het *Blaauwe Paard*. Jammer genoeg vertelt de geschiedenis niet waarom hij geld naliet aan de dochter van de schoolmeester. Na meester Peters komt Hendrik Claesen als schoolmeester naar Roderwolde. Hij was getrouwd met Lammegien en overleed in 1702. Het bleef ook in die jaren een armetierig bestaan. Hendrik moest een beroep doen op de Diaconie en ontving in 1697 een bedrag van vijftien Carolus guldens met als onderpand al zijn tegenwoordige goederen. Hij moest over het geleende bedrag een jaarlijkse rente van vijftien stuivers betalen.

Aan het begin van de 19^e eeuw was het met het onderwijs in Drenthe droevig gesteld. Schoolopziener Pothoff omschreef de situatie rond 1803 aldus: Hetgeen toen 'school' genoemd werd, was eene ellendige, duistere vochtige hut van klei en stroo zonder vensterramen; het daglicht kwam door nauwe openingen in de kleiwanden, door welke regen, hagel, sneeuw en wind den vrijen toegang hadden. Er werd niets anders geleerd dan zangerig spellen, lezen op een jammerlijke dreun, en een weinig schrijven, zonder eenige verstandontwikkeling of zedelijke

vorming. En nog had dat onderwijs alleen plaats in de wintermaanden.”⁴

19^e eeuwse illustratie uit Lager onderwijs in de spiegel der geschiedenis. 1976. J.H. Meisen.)

Waarschijnlijk was het schooltje in Roderwolde wel van steen gebouwd, maar inhoudelijk zal het onderwijs hier niet veel beter zijn geweest dan de situatie die de heer Pothoff beschreef. Over het algemeen was in het noorden van Drenthe de positieve invloed merkbaar van de stad Groningen. Peize en Roden werden bij een inspectie in 1844 gunstig beoordeeld, in Norg was de situatie echter ten hemel schreiend: “De onderwijzer is in alles achterlijk, doch wilde wel naar raad luisteren. Of het hem echter zal gelukken het oorverdovend schreeuwen van een 60-

⁴ R. Reinsma, *Onderwijs in Drenthe*, in: *Nieuw Drentse Volksalmanak*, 1965, p. 114 e.v.

tal kinderen, die ik er aantrof, zoo te matigen en te wijzigen, dat het den naam gezag verdient, zoude ik betwijfelen,” aldus de heer Wijnbeek in zijn *Verslag van den staat van het lagere schoolwezen in Drenthe*.

In 13 november 1812 werd de Voorstraat getroffen door een ernstige ramp, de school en enkele belendende percelen brandden tot de grond toe af. Van alle kanten werd hulp geboden en er werden speciale collectes in de kerken georganiseerd om de nood te lenigen. De wederopbouw kostte de gemeente f 1000, - een groot bedrag voor zo'n klein dorp.

De schoolmeester had naast zijn gewone werk nog de plicht om als koster en voorzanger in de kerk op te treden. Ter aanvulling van zijn tractement had hij 'sinds onheuglijke tijden' het recht om drie of vier koeien te laten weiden op de Roderwolderdijk. Dit veroorzaakte echter zware schade aan de dijk, waardoor deze slecht begaanbaar was. In 1822 werd door de Gedeputeerde Staten van Drenthe besloten dat het laten weiden van vee op dijken en wegen verboden moest worden. Dat had tot gevolg dat meester Arend Odding, de toenmalige schoolmeester/koster, zijn vee niet meer op de dijk mocht laten grazen. Hij vroeg de kerkvoogden om schadeloosstelling of een ander stuk weiland beschikbaar te stellen. Dit werd geweigerd. Odding liet het er niet bij zitten en wendde zich tot hogere instanties. Gelukkig werd het besluit teruggedraaid, maar Odding vroeg toch schadevergoeding van f 120, - voor vier jaar extra huur die hij had moeten betalen. Hij schrijft in zijn vraag: "Dit moge eene geringe som zijn ter bestrijding voor eene gemeente of Provincie, maar voor een onderwijzer, die met eene vrouw en vier kinderen, van, op het hoogste berekend, slechts f 300,- moet leven, zeer moeielijk, en tevens hoogst onbillijk zou zijn, daar hij in zijne regten en voordeelen zoo geheel buiten zijn toedoen, is benadeeld geworden."

Hoewel de kerkvoogdij meerdere malen van hogerhand werd gemaand om de kosten passend te vergoeden, weigerde ze dit “op de een of andere wijze.”

Tiem Odding, één van de vier kinderen waar zijn vader het over had. Waarschijnlijk is dit de oudste foto van een inwoner van Roderwolde. De foto is beschikbaar gesteld door A. Schalijs-Staal, verre nazaat van Arend Odding.

In 1834 stelden de Gedeputeerde Staten Odding in het gelijk maar zij kenden hem geen middelen toe om hem schadeloos te stellen: “het moet dientengevolge aan hem worden overgelaten om ten dien aanzien te handelen naar zijnen rade.”⁵ Het duurde tot 1854 voor dat deze kwestie definitief geregeld was.

Toen de schoolopzichter in 1869 op inspectie kwam, schrok hij van de erbarmelijke omstandigheden waaronder meester Hansen les moest geven. Hij schreef in zijn rapport aan de burgemeester: “Bij mijn schoolbezoek in uwe gemeente stond ik verbaasd toen ik in de school van den onderwijzer J. Hansen te Roderwolde zulk een groot getal leerlingen in zulk eene beperkte ruimte aantrof: er waren op dat ogenblik toch meer dan 70 kinderen aanwezig.

⁵ D.A. Archief van de N.H. gemeente Roderwolde, toeg.nr. 0392, inv.nr. 224.

De school is bepaald te klein. De kinderen zaten dan ook, op over 't geheel veel te lage banken, letterlijk te zamen gepakt, sommige moesten staan, andere zaten op kleine bankjes met de lei in de hand: 't was bijna niet mogelijk zich in de school te bewegen. Daarbij was er geene geschikte ventilatie, terwijl de atmosfeer in de school heerschend ondragelijk kan genoemd worden, 't geen in zulk een bekrompen ruimte zeer natuurlijk was. Inderdaad begreep ik tijdens mijn bezoek niet hoe en kinderen en onderwijzers 't in zoodanig local konden uithouden.”

Er kwam gelukkig een nieuwe school in 1872, maar ook daar was de toestand na verloop van jaren buitengewoon zorgelijk. De inspecteur trof daar banken aan met afgebroken rugleuning, borden zonder optrektouwen, gebroken vensters met papier dichtgeplakt en meer van dit soort gebreken. Meester Hansen overleed in 1895, hij was toen al hoog bejaard, maar stond nog steeds voor de klas.

Op 6 maart 1872 vond de overdracht plaats van de oude school door de gemeente Roden aan de Diaconie van de Hervormde Gemeente Roderwolde voor f 300,-. Het hoofd van de school, meester Hansen, kon er blijven wonen, de andere helft werd catechiseerkamer.⁶

De ruimte ontbreekt om alle meesters en juffen uitgebreid in het zonnetje te zetten. Een lange stoet goedwillende pedagogen heeft geprobeerd om de kinderen van Roderwolde deugdelijk onderwijs te

⁶ D.A. Archief van de N.H. gemeente Roderwolde, inv.nr. 239.

*Meester
Cremer
voor de
klas*
(Foto
Archief
fam.
Cremer)

geven, soms in moeilijke omstandigheden, tegenwoordig in een prachtig modern schoolgebouw op de Doefkamp. Zonder anderen tekort te willen doen, maken we graag een uitzondering voor meester Cremer. Thomas Doede Cremer werd op 15 december 1888 geboren te Opende (Gr). Hij was achtereenvolgens onderwijzer te Surhuisterveen, Niekerk en Ter Apel. Op 1 februari 1916 werd hij aangesteld aan de Openbare Lagere School te Roderwolde, waar hij na enkele jaren meester Bieringa opvolgde als hoofdonderwijzer. Meester Cremer woonde met zijn vrouw en drie kinderen aan de Hoofdstraat 42. Zij lieten daar in 1923 een nieuw huis met serre bouwen op de plaats van de oude school. Meester Cremer en zijn vrouw Nieske waren zeer gezien in Roderwolde. Hij had als onderwijzer een brede belangstelling en leerde kinderen over de grenzen van de eigen omgeving te kijken. Gezagsproblemen met de kinderen had hij niet, één blik van meester was voldoende. Hij verliet Roderwolde in 1954 en overleed in 1963 in Paterswolde.

Vier leerkrachten op een rijtje: meester de Boer, meester Cremer, juf Kuipers, Juf Meijer. Voorste rij leerlingen: H. Buring, Jantje v.d. Schans, A. Willems, L. Scheepstra. E. Luinge. Tweede rij: Jantje Doedens, A. Scheepstra, H. Liwes, Hennie de Vries, L. Rademaker. Derde rij: Si. Bakker, B. Venema, A. Douwes, B. J. Casimir, A. Rademaker Hzn. Bovenste rij: Jans Belga, Job. Jansen, Ab Smit, G. Doedens, J. Staal. Kees v.d. Veen. De foto dateert uit de beginjaren '30 van de vorige eeuw.